

Το Διεθνές Περιβάλλον της Ελληνικής Οικονομίας και οι Διέξοδοί της

Γρηγόρης Ζαρωτιάδης, Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, ΟΠΕ, ΑΠΘ

Περίληψη: Η όποια ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης και ο επακόλουθος σχεδιασμός της κοινωνικά και περιβαλλοντικά βιώσιμης ανάπτυξης δεν μπορεί παρά να λαμβάνει υπόψη και να ξεκινά από τη θέση της εν λόγω κοινωνίας και περιοχής στο συνεχώς εξελισσόμενο διεθνοποιημένο περιβάλλον. Ειδάλλως, οι αναπόφευκτες επιφυλάξεις θα είναι τόσο μεγάλες που θα καθιστούν την παράθεση προτάσεων και ιδεών ανεδαφική. Ακολουθώντας, ξεκινάμε από τη συζήτηση του διεθνούς κοινωνικοοικονομικού γίγνεσθαι εξειδικεύοντας σταδιακά την προσέγγισή μας στην Ευρώπη, στο νότο της και εν τέλει στην Ελλάδα, για να καταλήξουμε να συμβάλλουμε δημιουργικά στην ψηλάφηση μιας νέας ουτοπίας για την χώρα, την ήπειρο, τον κόσμο. Μπορεί να φαίνεται βαρύ το φορτίο και ίσως προκλητικά φιλόδοξος ο στόχος, αλλά αυτός είναι ο μόνος δρόμος: την ιστορία μας την αλλάζουμε προκαλώντας την.

Abstract: Any analysis of the current situation and the subsequent design of socially and environmentally sustainable development have to take into account and to start from the position of that society and region in the ever-evolving globalized environment. Otherwise, the inevitable uncertainties will be so immense that it will make the quoted suggestions and ideas unrealistic. In the following, we start with the discussion of international socioeconomic affairs. We particularize gradually our approach to Europe, to the south of the continent and ultimately to Greece, in order to contribute creatively to the suggestion of a new utopia for the country, the continent and the world. The consignment may seem heavy and perhaps the goal provocatively ambitious, but this is the only way: we change our history only by provoking it.

1. Ποιος Κόσμος;

Βιώνουμε την έξαρση της μοιραία επιστρέφουσας συστημικής κρίσης. Επιμένουσες, οι βαθιές νομοτέλειες της αστικής κοινωνίας εκδικούνται αυτούς που τις αγνοούν. Πού είναι λοιπόν το τέλος των ιδεολογιών (Fukuyama, 1992); Για πόσο ματαιώθηκε η νιρβάνα της δυναμικής ισορροπίας και της σταθερής, αιφόρου μεγέθυνσης; Γιατί δεν παίζει το ρόλο του

«αποσβέστη» των κραδασμών το απελευθερωμένο, διεθνοποιημένο, ανταγωνιστικό και εκσυγχρονισμένο στις λειτουργίες και στα εργαλεία του χρηματοπιστωτικό σύστημα; Εν τέλει, οι μηχανισμοί των αγορών θέλουν απλώς «λάδωμα» και «σέρβις», ή πρόκειται για τη καταδικασμένη προσπάθεια να φθάσουμε το φεγγάρι με ανεμόπτερα;

Δεν είναι καθόλου δογματική υπερβολή να δηλώσουμε ότι πρόκειται για τη στιγμή που ο καπιταλισμός καλείται να πληρώσει κάθε φορά τα σπασμένα. Στην κατάληξη μιας περιόδου αποκλίνουσας εξέλιξης της παραγωγικότητας της εργασίας από τη μια και της σχετικής αμοιβής της από την άλλη, μιας πορείας κατά την οποία η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη καθιστά ακόμη πιο αδιανόητη τη διατήρηση απάνθρωπων συνθηκών διαβίωσης στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη και την επιδείνωση της περιβαλλοντικής ανισορροπίας, η κρίση είναι το αδιαμφισβήτητο φυσικό επακόλουθο.

Κεντρικός παράγοντας της πρόσφατης έξαρσης της κοινωνικοοικονομικής αστάθειας είναι η αναντίκρουστη, αυτονομημένη ανάπτυξη του ουροβόρου χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Πρόκειται για το δεύτερο ειδοποιό χαρακτηριστικό της σύγχρονης φάσης εξέλιξης του συστήματος: δίπλα στη μετα-ιμπεριαλιστική διάστασή του με την ολοκλήρωση της διεθνοποίησης του κεφαλαίου και τη σταδιακή διεθνοποίηση της κρατικής εξουσίας παράλληλα με μια πορεία υποκατάστασης της αστικής δημοκρατίας από τη νεοφιλελεύθερη τεχνοκρατία, διαμορφώνεται μια συνεχώς διευρυνόμενη βάση συσσωρευμένης ανταλλακτικής αξίας, εκφρασμένη σε χρηματοπιστωτικές αξίες, μάλιστα, αυτό είναι ίσως το ιδιαίτερος επικίνδυνο, ικανή να αυτοαναπαράγεται χωρίς να περνά μέσα από την «εξιλεωτική» βάση της παραγωγικής επένδυσης. Αποτέλεσμα, η υπερτροφία της: μέσα σε μόλις πέντε έτη, η εκτιμώμενη συνολική αξία των χρηματοπιστωτικών "παραγώγων" υπερδιπλασιάστηκε φτάνοντας το 2009 τα 900 τρις δολάρια, την ίδια στιγμή που το παγκόσμιο ΑΕΠ δεν ξεπερνούσε τα 55 τρις! Αυτή η τρομακτική αναλογία διατηρείται αυξανόμενη έως και σήμερα – τα παράγωγα ξεπερνούν τα 1.000 τρις και αναλογούν στο 15πλάσιο της ονομαστικής αξίας του ετησίως παραγόμενου πλούτου – παρ' όλη τη διορθωτική επίδραση που θα ανέμενε κανείς από την εξελισσόμενη κρίση.¹

Βεβαίως η αυτονόμηση και η υπερτροφία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου δεν είναι ένα τυχαίο φαινόμενο, αλλά το φυσικό επακόλουθο της προηγούμενης πιστωτικής επέκτασης, στρατηγική που αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση της αδυναμίας της ενεργούς ζήτησης και της υπερπαραγωγής, σε συνδυασμό με την υπερσυσσώρευση κεφαλαίου και την ατολμία του να επενδυθεί στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών. Το εκτρεφόμενο διεθνές τραπεζικό σύστημα με τα παρακλάδια του συναντά λοιπόν τις κεφαλαιακές συγκεντρώσεις και τις κακομαθαίνει στις αναντίκρουστες αποδόσεις της χρηματοπιστωτικής αναπαραγωγής,

---

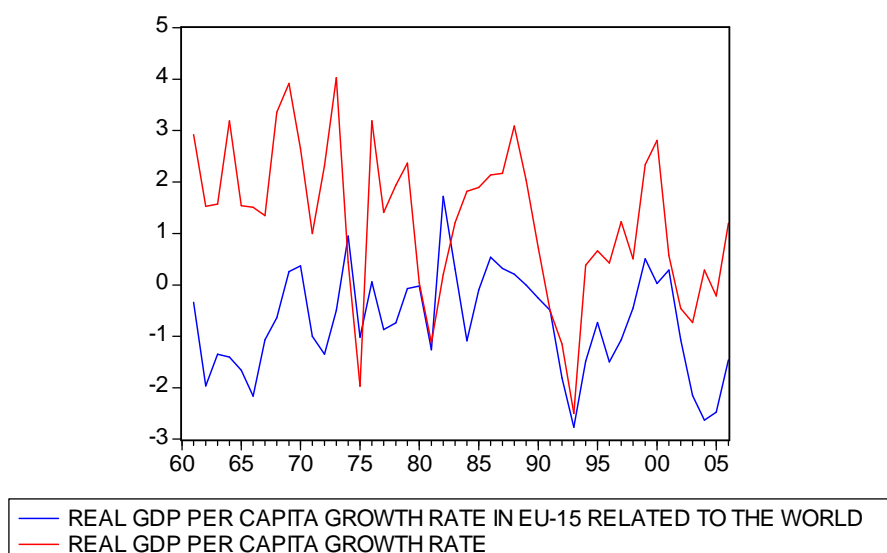
¹ Η συγκεκριμένη διευρυνόμενη ανισορροπία αναφέρεται στη σχετική βιβλιογραφία ως η συνδυασμένη επίπτωση μόχλευσης και ποσότητας στο χρηματοπιστωτικό τομέα (leverage and volume effect): Η αχίλλειος πτέρνα του σύγχρονου πιστωτικού συστήματος είναι ακριβώς το ότι ο ρυθμός αύξησης του συνόλου των χρεών είναι μεγαλύτερος από αυτόν του συνολικά παραγόμενα πλούτου. Σχετικές αναλύσεις και εκτιμήσεις παρατίθενται από τους Strahan (2008) και Crotty (2009).

συμβάλλοντας έτσι στην επέκταση της φούσκας και των αδιεξόδων, καθώς η αναπόδραστη διόρθωση που αργά ή γρήγορα θα επέλθει καθίσταται ολοένα και πιο βίαιη.

2. Ποια Ευρώπη;

Οι υπέρμαχοι της αστικής, οικονομικής διεθνοποίησης επιδιώκουν να πείσουν για την αναγκαιότητά της υπερθεματίζοντας για τα πλεονεκτήματα του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας, της αύξησης της έντασης του ανταγωνισμού και της ταχύτητας διάδοσης των τεχνολογικών καινοτομιών. Δυστυχώς, η εμπειρική διερεύνηση αυτών των θετικών επιπτώσεων στο ρυθμό και στο επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης δεν έχει παρά να επιδείξει μια σειρά από αντιθετικά συμπεράσματα, αναλόγως των χωρών και των περιόδων στις οποίες επικεντρώνει (Γκάγκα και Ζαρωτιάδης, 2011, Khalafalla και Webb, 2001, Levine και Renelt, 1992 και Chuang, 2002). Ειδικότερα στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτή η πορεία ραγδαίας, μάλλον βιαστικής, μονόπλευρης ολοκλήρωσής της έχει μάλλον αρνητικά αποτελέσματα. Στο επόμενο διάγραμμα παρουσιάζουμε την εξέλιξη των ετήσιων ρυθμών μεγέθυνσης του κατά κεφαλήν πραγματικού εισοδήματος για το σύνολο της «Ευρώπης των 15», από το 1960 ως το 2005, από την οποία εκτιμάται μια ξεκάθαρα αρνητική τάση (κόκκινη γραμμή). Ακόμη και όταν σχετίζουμε τους ρυθμούς μεγέθυνσης ως προς αυτούς για το παγκόσμιο κατά κεφαλήν ΑΕΠ προκειμένου να αναλογισθούμε τα συγκριτικά οφέλη ή απώλειες, η εκτίμηση δεν αλλάζει.²

Διάγραμμα 1: Μεγέθυνση στην Ευρώπη των 15 σε σύγκριση με την παγκόσμια οικονομία.

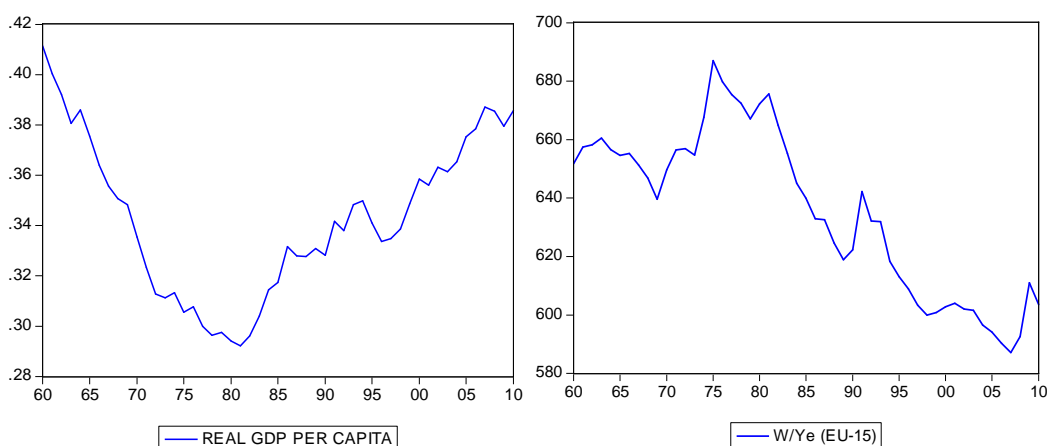

Η επιχειρηματολογία που θέλει να πείσει για την αποτελεσματικότητα της καπιταλιστικής διεθνοποίησης δεν περιορίζεται μόνο στην προσδοκόμενη ενίσχυση της αναπτυξιακής δυναμικής, η οποία, όπως είδαμε, δεν επιβεβαιώνεται πάντα. Πέραν τούτης, υποστηρίζεται

² Οι συγκεκριμένες αναλύσεις έχουν ανακοινωθεί από τους Ζαρωτιάδη και Γκάγκα στο 19ο διεθνές συνέδριο της International Trade & Finance Association το Μάιο του 2009.

ότι η ολοκλήρωση της ενοποίησης των χωρικά οριοθετημένων οικονομιών θα οδηγήσει αυτομάτως στην εξισορρόπηση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων.³ Άλλωστε, στο ίδιο συμπέρασμα σύγκλισης των κατά κεφαλήν εισοδημάτων σε όλες τις περιοχές που μετέχουν στην απελευθέρωση της κινητικότητας προϊόντων και συντελεστών παραγωγής καταλήγει κανείς αν ακολουθήσει τη στατική ανάλυση του κλασικού υποδείγματος των Heckscher και Ohlin για την περιγραφή των διεθνών εμπορικών σχέσεων. Και εδώ όμως η εξέλιξη στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αποστομωτικά αντιφατική: όπως φαίνεται στην απεικόνιση που ακολουθεί (αριστερό διάγραμμα) γύρω στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η μέχρι πρότινος ευδιάκριτη μείωση της τυπικής απόκλισης των κατά κεφαλήν εισοδημάτων μεταλλάσσεται στο αντίθετό της: σε μια επίμονη περίοδο απόκλισης, η οποία μάλιστα καταλήγει να επαναφέρει τα επίπεδα ανισότητας του 1960.

Διάγραμμα 2: Η εξέλιξη της τυπική απόκλιση των κατά κεφαλήν εισοδημάτων μεταξύ των 15 χωρών της ΕΕ (αριστερή εικόνα) και του μέσου πραγματικού μισθού ως προς το ΑΕΠ ανά οικονομικά ενεργό πολίτη για το σύνολο των ίδιων χωρών (1960-2010).

Παράλληλα, η διαπεριφερειακή ανισότητα συνοδεύεται από μια αντίστοιχη ραγδαία επιδείνωση της σχετικής αμοιβής της εργασίας, πάλι από το 1980 και μετά, όπως φαίνεται από το δεξί διάγραμμα της προηγούμενης απεικόνισης: αφού έφτασε κοντά στο 70% του μέσου εισοδήματος των οικονομικά ενεργών πολιτών, κατρακύλησε κάτω από το 60%, απόρροια της τριακονταετούς εμμονής στη νεοφιλελεύθερης έμπνευσης πολιτική αναδιανομής προς όφελος του υπερσυσσωρευμένου κεφαλαίου.⁴ Η μονόπλευρη διαδικασία της νομισματικής ενοποίησης και η ανεξαρτητοποίηση των ιδρυμάτων του χρηματοπιστωτικού τομέα στο διαμορφούμενο πλαίσιο της αστικής τεχνοκρατίας σε συνδυασμό με την ελλιπή πολιτική ενοποίηση μιας δημοκρατικά νομιμοποιημένης ευρωπαϊκής ολότητας σε ισορροπία με τη σεβόμενη αυτονομία των περιφερειών, συνέβαλε στην επιδείνωση της διανομής του παραγόμενου πλούτου και

³ Καθώς η διεθνοποίηση προκαλεί τη σταδιακή εξομίωση των κοινωνικών, πολιτικών και δομικών οικονομικών χαρακτηριστικών των διαφόρων χωρών, οδηγεί ως εκ τούτου στη συναλήθευση του μακροπρόθεσμου, δυναμικά ισορροπού ρυθμού μεγέθυνσης (steady state growth rate) στον οποίο ρέπει, σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία μεγέθυνσης (υπόδειγμα των Solow και Swan), η κάθε χωρικά προσδιορισμένη οικονομία.

⁴ Αυτό ακριβώς επιβεβαιώνει η σχετική οικονομετρική διερεύνηση των εν λόγω χρονοσειρών από τους Ζαρωτιάδη και Γκάγκα (2013).

συνεπώς στο βάθεμα της εξελισσόμενης κρίσης υπερπαραγωγής, καθώς και στην αποστροφή του υπερυσωρευμένου χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου από την παραγωγική επένδυση.

3. Ευρωπαϊκή Πληθωρισμοφοβία και η Πολιτική του Στενού Κορσέ

Τα περιφερειακά ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών, προφανής απόρροια, μεταξύ άλλων, της προηγούμενα περιγραφόμενης ευρωπαϊκής διαρθρωτικής ανισορροπίας και του συνολικού πλαισίου της συστημικής κρίσης, δεν θα έπρεπε να συνιστούν πρόβλημα, πόσο μάλλον όταν στις τελευταίες δεκαετίες το συνολικό έλλειμμα της €-ζώνης κυμάνθηκε μεταξύ 0-1% του ΑΕΠ (με εξαίρεση το 1995, όταν υπερέβη το 3%). Ωστόσο, υπάρχουν δύο προϋποθέσεις για αυτό. Από τη μία πλευρά, ένα αποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο, προκειμένου να παρέχει μια κοινωνικοπολιτική νομιμοποίηση των ροών κεφαλαίου, ενώ από την άλλη, τα ελλείμματα που προκύπτουν σε συγκεκριμένες περιοχές της Ένωσης θα πρέπει να είναι «αποδεκτά» και «διαχειρίσιμα», δεδομένων των διεθνών και των εσωτερικών (της Ένωσης) συνθηκών.

Δυστυχώς, στην περίπτωση μας, καμία από τις δύο προϋποθέσεις δεν ισχύει πλήρως. Αφενός, στο θεσμικό οικοδόμημα της ΟΝΕ υπάρχει μια αδιαμφισβήτητη έλλειψη πολιτικής. Αφετέρου, με δεδομένους τους διεθνείς οικονομικούς περιορισμούς, οποιοδήποτε περιφερειακό, υπερβολικό έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην αναχρηματοδότηση των λοιπών, φαινομενικά διαχειρίσιμων ισοζυγίων, οδηγώντας σε έναν φαύλο κύκλο επιθετικών κερδοσκοπικών κινήσεων και στην αύξηση του κόστους δανεισμού για την Ένωση συνολικά.

Πίσω από τη δογματική και δυσεξήγητη ευρωπαϊκή πληθωρισμοφοβία κρύβεται όμως και μια σαφώς ορθολογική συμπεριφορά των πλουσιότερων, παραγωγικά ανεπτυγμένων οικονομιών. Για αυτές, δεδομένης της προϋπάρχουσας διεθνούς ανταγωνιστικότητάς τους, το κοινό νόμισμα είναι ήδη υποτιμημένο! Μια νομισματική επέκταση θα προκαλούσε απώλειες στην ανταλλακτική αξία των εξαγωγών τους, καθώς και σε αυτήν των συσσωρευμένων κεφαλαίων τους, ενόσω συνεχίζουν να αποκτούν περιουσιακά στοιχεία στο εξωτερικό. Την ίδια στιγμή, οι συσσωρευμένες υποχρεώσεις των τραπεζικών συστημάτων ξεπερνούν το 250% του ΑΕΠ της €-ζώνης και δημιουργούν πραγματικό κίνδυνο αποσταθεροποίησης. Ειδικότερα για τα τραπεζικά συστήματα στις κεντρικές ευρωπαϊκές οικονομίες – στη Γερμανία, τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο εισέρρευσαν από το 2009, εν μέσω κρίσης, παρά τα ιδιαίτερος χαμηλά επιτόκια, καταθέσεις 268, 324 και 220 δισ. € αντίστοιχα! Αυτό από μόνο του αποτελεί ικανοποιητικό λόγο για να επενδύσει η γραφειοκρατία των Βρυξελλών στην ιστορικά δικαιολογημένη αποστροφή των Ευρωπαίων απέναντι στο κίνδυνο της πληθωριστικής κρίσης: είναι μεγάλο το ρίσκο μιας αύξησης της προσφοράς χρήματος για την χρηματοπιστωτική νομενκλατούρα και τον παραγωγικά ανεπτυγμένο βορρά.

Είναι όμως πράγματι τόσο μεγάλο; Είναι ικανό αυτό το ρίσκο για να αντισταθμίσει τους κινδύνους της κοινωνικής και πολιτικής αποσταθεροποίησης, τον κίνδυνο της κατάρρευσης της ίδιας της €-ζώνης που προκαλεί ακριβώς αυτή η εμμονή στην πολιτική του «στενού

κορσέ»; Το πραγματικό δίλημμα δεν είναι αν η νομισματική επέκταση πρέπει να χρηματοδοτηθεί από τους φορολογούμενους πολίτες των πιο εύρωστων μελών, αλλά αν θα μπορούσε για παράδειγμα να στηριχθεί στη φορολόγηση των κερδοσκοπικών χρηματοπιστωτικών κινήσεων. Ή εναλλακτικά, θα μπορούσε να συνιστά έμμεση φορολόγηση των εξαγωγικά αντλούμενων υπερκερδών.

Η εμφάνιση μιας περιόδου βαθιών αποκλίσεων στην Ευρώπη προκύπτει όπως είδαμε ως αποτέλεσμα της σταδιακής μετάλλαξης μιας κενύσιανής διευρωπαϊκής συνεργασίας σε μια ακραία νεοφιλελεύθερη νομισματική ένωση, ειδικότερα από τη δεκαετία του 1980. Σε αυτό το πνεύμα, η Σύνοδος Κορυφής της 9ης Δεκεμβρίου 2011, επέβαλλε συνταγματικούς περιορισμούς στα εθνικά δημοσιονομικά ελλείμματα. Η εμπειρία του Μάαστριχτ δεν ήταν αρκετή: δογματικοί πολιτικοί παράγοντες συνεχίζουν να πιστεύουν ότι το σφίξιμο του "κορσέ" θα λύσει αυτόματα τις διαρθρωτικές ανεπάρκειες. Άλλωστε δεν πρόκειται για πρωτοτυπία: συχνά, ιδιαίτερα σε περιόδους βαθιών κρίσεων, βιαστικές πολιτικές επιλογές θέτουν σε κίνδυνο το ίδιο το σύστημα που υπηρετούν.

Ο νεοφιλελευθερισμός προβάλλει λοιπόν ως η μόνη απάντηση στα συστημικά αδιέξοδα του μετα-ιμπεριαλιστικού καπιταλισμού, μέσω «της ανακουφιστικής αυτοκαταστροφής των μέσων παραγωγής». Επιδιώκει να ανοίξει νέες προοπτικές ανταποδοτικής επανεπένδυσης του διεθνούς υπερσυσσωρευμένου κεφαλαίου, που έχει όμως κακομάθει από τα υπερκέρδη της χρηματοπιστωτικής σπέκουλας. Για να το πετύχει, θυσιάζει τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ), απορυθμίζει τις ίδιες τις αστικές «δικλίδες ασφαλείας», καταργεί τις δομές του ευρωπαϊκού κοινωνικού κράτους, που αποτέλεσε την κατάληξη ενός ιστορικού, συστημικού συμβιβασμού και παρασύρεται σε μια σχεδόν διεστραμμένη προτίμηση στο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο.

Οι «επίσκοποι» των δυνάμεων της αγοράς συνεχίζουν να κηρύττουν την αυτόματη διόρθωση και την προοπτική της διαρκούς καπιταλιστικής ανάπτυξης. Σίγουρα εθελουφλούν. Μερικοί επειδή είναι παγιδευμένοι στην ιδεολογική παράλυση τους, άλλοι απλά επειδή υπηρετούν συνειδητά τον απολογητικό ρόλο τους. Θεωρώντας όμως το χρόνο στην ιστορική του διάσταση, η στιγμή της αλλαγής πλησιάζει. Το ίδιο και η ώρα της απαλλαγής από το βάρος των αστικών αντιφάσεων και τη μιζέρια των επανεμφανιζόμενων, επιδεινούμενων κρίσεων. Αυτό δεν είναι απλώς ένα ενδεχόμενο - καθίσταται μια ιστορική αναγκαιότητα.

4. Κι όμως...

Κι όμως, η χώρα μας έχει πόρους. Πέρα από χρέος που συσώρευσε, πέρα από τις διαρθρωτικές αδυναμίες που ανέδειξε. Πόρους φυσικούς, πόρους ανθρώπινους, πόρους κοινωνικούς και πολιτισμικούς, τεχνολογικά επιτεύγματα.

Κι όμως, η ελληνική κοινωνία έχει οικονομικό μέλλον! Παρά το «αμαρτωλό» παρελθόν, τη σπατάλη των ευκαιριών και τη διασπάθιση των πόρων. Παρά το αδιέξοδο παρόν, την ανεξέλεγκτη ύφεση και τις βαθύνουσες κοινωνικές ανισορροπίες.

Κι όμως, η Ελλάδα μπορεί να παράγει! Σε πείσμα της μυωπικής συμπεριφοράς του εγχώριου παρασιτικού κεφαλαίου. Σε πείσμα της αναντίκρουστης καταναλωτικής φούσκας και της εισαγωγικής μέθης.

Γιατί να είμαστε αισιόδοξοι; Αφενός λόγω της γεωστρατηγικής θέσης μας, ιδιαίτερης πολιτικής και εμπορικής σημασίας. Αφετέρου, η χώρα μας βρίθκει από πολυδιάστατες ποικιλίες, γεωμορφολογικές, εθνολογικές, πολιτισμικές, ιστορικές, ποικιλίες παραγωγικής παράδοσης και τεχνολογίας. Ποικιλίες που παράγουν ποιότητες, πολλές και ιδιαίτερες. Αυτή είναι η βασική μας κληρονομιά. Αυτό είναι που κάνει τούτο τον τόπο τόσο μοναδικό: τόσες πολλές ποικιλίες σε τόσο μικρό χώρο.

Η τραγικότητα της ιστορίας μας συνίσταται στο ότι οι γενεσιουργές αιτίες των απειλών μας προσδιορίζονται σε σχέση με τα δύο βασικά συγκριτικά μας πλεονεκτήματα. Είναι ακριβώς η γεωπολιτική μας θέση που μας καθόρισε στο περιθώριο της καπιταλιστικής ανάπτυξης, αναπτύσσοντας παρασιτικές συμπεριφορές και εμπλέκοντάς μας σε αέναες συγκρούσεις. Είναι ακριβώς αυτή η απρόσμενη ποικιλομορφία που κάνει απαγορευτική την όποια σκέψη για οικονομίες κλίμακας: για να είναι φθηνή η ελληνική παραγωγή πρέπει να μαζικοποιηθεί. Δεδομένου του στενού χώρου, αυτή η μαζικοποίηση θα σήμαινε την θυσία των ποικιλιών μας. Θα ήταν μάταιο και συνάμα εγκληματικό απέναντι στην ιστορία και στην προοπτική μας.

Στην Ελλάδα δεν έλαχε να παράξει πολύ και φθηνά – η μοίρα της είναι να προσφέρει ποιοτική διαφοροποίηση. Εμείς δεν γνωρίζουμε τη σιγουριά της κοινωνικοοικονομικής και πολιτικής ηρεμίας – είμαστε οι θιασώτες της ιστορίας και των συγκρούσεών της. Μπορούμε να είμαστε οι ενδιάμεσοι των ροών, ανθρώπων, κεφαλαίων, ενέργειας και εμπορευμάτων, ένα «κέντρο logistics» για την Ευρώπη.

Όμως για να γίνουν όλα αυτά πραγματικότητα απαιτούνται δύο πράγματα: πρώτα όραμα, σχέδιο και αποτελεσματικότητα και μετά κεφαλαιακοί πόροι. Προσοχή: η σειρά έχει σημασία, γιατί κάθε εισροή κεφαλαίου δεν συνιστά αναγκαστικά παραγωγική επένδυση. Το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, συσσωρευμένο ή περιστασιακά ευρισκόμενο σε αυτήν τη μορφή, κινείται ανά τον κόσμο με σκοπό τη μεγιστοποίηση της κερδοφορίας του. Για να το πετύχει αυτό επιλέγει δύο κατά βάση εναλλακτικές: από τη μια βραχυπρόθεσμου προσανατολισμού τοποθετήσεις, σε άυλους τίτλους ή σε χειροπιαστές αξίες, προκειμένου να κερδοσκοπήσει μέσα από την εκμετάλλευση της αλλαγής της ανταλλακτικής αξίας. Από την άλλη, μεσο-, μακροπρόθεσμου προσανατολισμού τοποθετήσεις σε μέσα παραγωγής, μέσω της άμεσης εξαγοράς τους ή μέσω της έμμεσης ενίσχυσης του ντόπιου χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Ζητούμενο είναι το δεύτερο, καθώς η έννοια της «ιδιωτικοποίησης» δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με αυτήν της παραγωγικής επένδυσης. Ζητούμενο είναι περαιτέρω η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και αυτή δεν διασφαλίζεται απλώς και μόνο από την επενδυτική δραστηριότητα, ακόμη και αν έχει παραγωγικό χαρακτήρα. Στην αξιολόγηση της συνολικής καθαρής απόδοσης πρέπει να συνυπολογισθούν τα κοινωνικά κόστη και τα

κοινωνικά οφέλη, καθώς και τα κόστη ευκαιρίας, δηλαδή όποιες πιθανές επιλογές αναιρούνται ακριβώς λόγω της συγκεκριμένης επενδυτικής δραστηριότητας.

Προκειμένου όμως να πεισθεί το διεθνές, υπερσυσσωρευμένο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο να «εξιλεωθεί» εμπλεκόμενο στις δυσκολίες και στο ρίσκο της παραγωγικής δραστηριότητας, που πέρα από τη μεσο- μακροπρόθεσμη επίτευξη κέρδους θα έχει ένα θετικό ισοζύγιο συνολικής, κοινωνικής απόδοσης, προαπαιτείται όπως σημειώσαμε όραμα, σχέδιο και αποτελεσματικότητα. Απαιτείται μια συνδυαστική πολιτική ισορροπημένων ευκαιριών, αποτελεσματική δημόσια διοίκηση, έλεγχος και σχεδιασμός των κατάλληλων φορολογικών και λοιπών κινήτρων, ανάπτυξη των υποδομών – μεταφορές, ενέργεια, δομές ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού – μελέτη και ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, καθώς μια διεθνής συνεργασία στην κατεύθυνση της δημοκρατικά νομιμοποιημένης χειραγώγησης της αναντίκρουστης, ανατροφοδοτούμενης κερδοφορίας του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου.

Η χώρα βρίθει από αυταπόδεικτες ευκαιρίες:

- Σε κλάδους όπου η ιστορική παράδοση κατέστησε την ελληνική οικονομική δραστηριότητα κυρίαρχη, όπως η ναυτιλία.
- Σε παραγωγές και υπηρεσίες που η γεωμορφολογία της χώρας, οι κλιματολογικές συνθήκες και η παράδοση έχουν προσδώσει αναγνωρισμένα χαρίσματα: στην αγροτική παραγωγή, στην αξιοποίηση εναλλακτικών πηγών ενέργειας, στην ανάπτυξη διαμετακομιστικών υπηρεσιών δεδομένης της γεωγραφικής θέσης και στην ποιοτική, ισόρροπη τουριστική αξιοποίηση του όλου της Ελλάδας.
- Στην ανάπτυξη της μεταποίησης και της βιομηχανίας που συνδυάζεται και αναδεικνύει τα παραπάνω.
- Στη γνώση και στην τεχνολογία, στην «εξαγωγή» υπηρεσιών παιδείας και έρευνας, σε τομείς που συνάδουν τόσο με το μοναδικό ιστορικό και γεωμορφολογικό υπόβαθρο της περιοχής μας, όσο και με τις νέες ερευνητικές και γνωστικές αναζητήσεις.

Μπορούμε να ξαναστήσουμε ένα νέο, σύγχρονο και απαλλαγμένο από λάθη του παρελθόντος συνεταιριστικό κίνημα, ένα κίνημα δικτυώσεων και συνεργασιών, παραδειγματιζόμενοι από διεθνείς πετυχημένες πρακτικές. Αλλιώς είναι δύσκολο να ενσαρκωθεί η πληθώρα των ξεχωριστών ποιτήτων μας σε ανταγωνιστικά προϊόντα και υπηρεσίες και να προωθηθεί στην παγκόσμια κοινωνία.

Μπορούμε να αξιοποιήσουμε τον κρατικό μηχανισμό, εντός και εκτός Ελλάδας, τις εγχώριες δομές έρευνας και ανάπτυξης, το δίκτυο των διπλωματικών υπηρεσιών και ειδικότερα των εμπορικών ακολουθιών, για την προώθηση της ελληνικής παραγωγής στις διεθνείς αγορές.

Μπορούμε εν τέλει να αντλήσουμε κεφάλαια μεσο- μακροπρόθεσμου παραγωγικού προσανατολισμού, να ελκύσουμε επενδύσεις στην εθνολογική / πολιτισμική / παραγωγική ποικιλομορφία και πλούτο, στη διάθεσή μας για εργασία, για δημιουργία, για ζωή.

Μπορούμε! Θέλουμε;

Βιβλιογραφία

- Chuang Y., 2002, "The trade induced learning effect on growth: cross country evidence", *Journal of Development Studies*, vol. 39, n. 2, 137-154.
- Crotty J., 2009, "Structural causes of the global financial crisis: a critical assessment of the new financial architecture", *Cambridge Journal of Economics* Vol. 33/4, p. 563-580.
- Fukuyama F., 1992, "La fin de l'histoire et le dernier homme", Flammarion, Paris.
- Gkagka A., Zarotiadis G., 2011, "Growth and EU Trade Relations: A Case Study", *South-Eastern Europe Journal of Economics*, vol. 9, n. 1.
- Khalafall, K.Y., Webb A.J., 2001, "Export led growth and structural change: evidence from Malaysia", *Applied Economics*, vol. 33, n. 13, 1703-1715.
- Levine R., Renelt D., 1992, "A sensitivity analysis of cross country growth regressions", *American Economic Review*, vol. 82, n. 4, 942-963.
- Ζαρωτιάδης Γρηγόρης, «Νεοφιλελευθερισμός: Χυδαία απλός ή απλά χυδαίος;», Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2012.
- Strahan P., 2008, "Liquidity production in 21st century banking", NBER Working Papers, no 13798.
- Zarotiadis G., Gkagka A., 2013, "European union: a diverging union?" *Journal of post-Keynesian economics*. Vol. 35.2013, 4, p. 537-567